

KRISTOLOGI I NYTESTAMENTLIGE APOKRYFER

HELGE KJÆR NIELSEN

I. Indledning

Der er flere forhold, der indledningsvis skal nævnes. Det første vedrører artiklens titel. Med den ubestemte form kristologi skal det præciseres, at det følgende – af indlysende grunde – ikke skal være et forsøg på at fremstille kristologien i de pågældende skrifter. Det er jo heller ikke baggrund for at tale om kristologien i de nytestamentlige skrifter. Opgaven er derimod at omtale de væsentligste af de kristologiske vidnesbyrd, skrifterne rummer. Også den anden del af titlen er angivet i ubestemt form, da det kun er en del af disse skrifter, der er inddraget.¹ Det er naturligt nok de ældste, og helt konkret er det den samling, der er offentliggjort i ”Nyttestamentlige Apokryfer”.²

Det skal også nævnes, at den pågældende samling af apokryfer består af skrifter, der på en række punkter er meget forskellige. Det gælder for det første på den måde, at nogle af skrifterne næsten eller fuldstændigt er bevaret i deres oprindelige omfang, hvorimod vi kun har kendskab til en ganske lille del af mange af skrifterne.³ Der er også betydelige forskelle mellem skrifterne med hensyn til affattelsestid og affattelsessted. Hvad det første angår, spænder de her inddragne over en periode på ca. 200 år, idet de så at sige alle er blevet til i det andet eller det tredje århundrede. Med hensyn til affattelsessted gælder, at de er blevet til forskellige steder i den daværende kirke. Til forskellighederne hører også skrifternes karakter. Det gælder, hvad angår formen, men frem for alt indholdsmæssigt.

Selv om det i princippet er hele den omtalte samling af apokryfer, der ligger til grund for det følgende, forholder det sig dog sådan, at fremstillingen kun er baseret på nogle af skrifterne, da mange af dem bl.a. som følge af deres ringe omfang ikke rummer kristologiske vidnesbyrd. I virkeligheden vil de fleste af de citater, der vil blive anført i det følgende, hidrøre fra de fem ret omfattende apostelakter og Apostlenes Brev, men der er dog også adskillige andre skrifter, der rummer vigtige udsagn, som vil blive inddraget.⁴

Det er i første række udsagn om Jesus, der påkalder sig interesse, da det navnlig er i dem, de kristologiske synspunkter finder udtryk. Væsentligt sjældnere sker det i ord, der gengives som talt af Jesus, og det hænger i nogen grad sammen med, at der overhovedet ikke foreligger mange vidnesbyrd om, hvad Jesus sagde og gjorde under sit jordiske virke.⁵

-
1. Mens gruppen af gammeltestamentlige apokryfer ret præcist lader sig afgrænse, er det ikke muligt vedr. nyttestamentlige apokryfer.
 2. Jørgen Ledet Christiansen og Helge Kjær Nielsen, *Nyttestamentlige Apokryfer*, København: Bibelselskabet, 2002. De sidetal, der henvises til senere i artiklen, refererer til denne bog. Når ordet apokryfer i denne artikel anføres i bestemt form, refereres der til de apokryfer eller dele af apokryfe skrifter, der findes i den nævnte bog.
 3. Det vil i nogle tilfælde sige mindre end en side. I øvrigt har skrifterne også i deres oprindelige form været af temmelig forskelligt omfang.
 4. Når apostelakterne i det følgende kommer til at spille en betydelig rolle, er en væsentlig grund deres store omfang. Det hører ellers ofte med i karakteristikkene af dem, at de er ret udogmatisk og i højere grad tjener et underholdende, et belærende og et opbyggeligt sigte end et teologisk. Skrifterne er for nogles vedkommende antagelig affattet i det andet århundrede, andre i det tredje. Apostlenes Brev antages at være fra anden halvdel af det andet århundrede. Skriftets hovedindhold er – gøres det gældende i skriftet selv – det, som den opstandne har åbenbaret for apostlene efter opstandelsen, og det indebærer naturligt nok, at det er et kristologisk præget skrift.
 5. Her skal dog Thomasevangeliet og Apostlenes Brev undtages, men af dem er det næsten udelukkende det

Oftest er det sådan, når et centralt teologisk tema tages op, at man dermed træder ind i et velkendt forskningsfelt og går ind i en diskussion, som allerede pågår. Det er så muligt at lade sig inspirere af og gå i dialog med dem, der allerede har taget temaet op. Sådan er det ikke, når emnet er kristologi i nytestamentlige apokryfer. Af samme grund vil der således kun være ganske få referencer til foreliggende litteratur. Den bemærkning skal også forudskikkes, at det følgende vil få en vis katalogiserende karakter, idet en væsentlig opgave er at fremlægge, inddele og kun kort kommentere de væsentligste kristologiske udsagn i apokryferne.

II. Hvor forekommer kristologiske vidnesbyrd?

I dette afsnit skal der gives nogle eksempler på, hvor der typisk foreligger udsagn med kristologisk indhold. I det næste og længere afsnit vil opgaven være at opregne og omtale de væsentligste af de teologiske temaer, der er bevidnet i de skrifter, der ligger til grund for denne undersøgelse.

1. Kristologi i bekendelsesagtige udsagn

Apostlenes Brev indledes med oplysningen om, at de elleve apostle⁶ har skrevet til menighederne i øst og vest og nord og syd for at fortælle og forkynde om Jesus Kristus. I kap. 3⁷ er der to kristologiske afsnit, idet apostlene først i et lidt længere afsnit udfolder, hvad de ved om ”vor Herre og Frelser Jesus Kristus”, og dernæst i et meget kort afsnit formulerer, hvad de tror. Det sidste er formet som en kort bekendelse og lyder sådan:

Vi tror, at han, Gud Herren, Guds Søn, er ordet, som er blevet kød,
af den hellige jomfru Maria i hendes fødselssmerter, undfanget ved Helligånden;
at det ikke er ved kødeligt begær, men ved Guds vilje, han blev født,
at han blev svøbt i Betlehem, at han har åbenbaret sig, er blevet opfostret
og er vokset op, mens vi så det.

Ligheden med de første led i den senere apostolske trosbekendelses anden artikel er umiskendelig, hvorimod de sidste ikke er nævnt.⁸

Det er de til gengæld nogle steder i Petersakterne. I det første tilfælde er situationen den, at menigheden i Rom, som Paulus tidligere har virket i, er truet af frafald som følge af, at den i ApG 8,4-25 omtalte Simon er kommet og bl.a. med sine undergerninger har skabt røre i menigheden. Da apostlen Peter kom til byen, talte han til den truede menighed og formanede den til ikke at lade sig lede på afveje af Simon og ikke miste modet, men derimod være stærke, stå fast og ikke tvivle. Og han formaner dem til ikke at forvente nogen anden end ham,

der blev foragtet og spottet af jøderne, denne korsfæstede nazaræer,
der døde og opstod på den tredje dag.⁹

sidste, der vidner om kristologi.

6. Judas er undtaget, og der er ingen nævnt i hans sted.

7. S. 104.

8. Lidt senere i samme skrift (kap. 5, s. 106) tolkes de fem brød, der indgik i bespisningsunderet, som et billede på vor tro på den store kristendom, ”det er troen på Faderen den almægtige, på Jesus Kristus vor frelser, på Helligånden, Talsmanden, på den hellige kirke og på syndernes forladelse.” Med denne tolkning er hovedleddene i trosbekendelsen markeret.

9. Kap. 7, s. 315. Udsagnet indgår ikke i en bekendelse, men kan meget vel afspejle dele af en sådan.

Yderligere et eksempel fra Petersakterne skal nævnes.¹⁰ Apostlen prædiker for en flok, der er samlet i Marcellus' hus. Et evangeliestykke blev læst, og Peter rullede bogrullen sammen og holdt en kristologisk præget prædiken for de forsamlede. I den siger han bl.a. om Kristus, der her kaldes den barmhjertige Gud,¹¹ at han har lidt for vor skyld, og at han er død og opstået for vor skyld.¹²

2. Kristologi i doksologiske udsagn

Selv om det er vanskeligt at skelne mellem bekendelsesagtige udsagn og doksologier, er der her forsøgt en sondring. Der kan være så meget mere grund til at omtale de doksologiske udsagn i en gruppe for sig. De er for det første ganske typiske – især for apostelakterne. Endvidere påkalder de sig en særlig interesse på grund af deres længde. Der er doksologier, som fylder mellem en halv og en hel side, og det er usædvanligt sammenlignet med de doksologier, vi kender fra Det Nye Testamente. Da det ikke ville være rimeligt at opfatte disse omfattende doksologier kun som rene – og af forfatterne ubetonede – opremsninger af udsagn om Kristus, bør de indgå i bestræbelserne på at få et indblik i, hvilke kristologiske vidnesbyrd de undersøgte apokryfer rummer.¹³

I slutningen af den første del af Thomasakterne refereres en bøn fremført af apostlen Judas Thomas.¹⁴ Denne bøn indledes med følgende doksologi:

Ære være den enbårne fra Faderen; ære være den førstefødte af mange brødre; ære være dig, der bistår og hjælper dem, der søger tilflugt hos dig. Du er den, der aldrig sover, og som vækker dem, der sover, og den levende, der gør dem levende, som ligger i døden. Gud, Jesus Kristus, den levende Guds søn, forløser og hjælper, tilflugt og hvile for alle, der slider i dit arbejde, du som giver helbredelse til dem, der for dit navns skyld bærer dagens byrde og hede.¹⁵

Indholdsmæssigt går denne kristologi næppe ud over, hvad vi kender fra Det Nye Testamente, og der spores da også i flere tilfælde en sproglig påvirkning fra de kanoniske skrifter. Det samme gælder den formanende tale, apostlen umiddelbart forud for bønningen har holdt for folkeskaren.

Et andet eksempel på en doksologi i indledningen til en bøn foreligger kap. 47-48, s. 387-388. Umiddelbart forud er fortalt om apostlens opgør med og tilintetgørelse af en dæmon, der havde taget bolig i en kvinde.¹⁶ Doksologien lyder:

Jesus, skjulte hemmelighed, som blev åbenbaret for os, du er den, som har gjort mange hemmeligheder kendt for os, som har skilt mig ud fra alle mine fæller, og som har talt tre ord til mig, som jeg opflammer af, men som jeg ikke kan sige til andre.

10. Kap. 20, s. 329-331. Det soteriologiske element, der her indgår, vil blive behandlet i et senere afsnit.

11. Det er af interesse for kristologien i apokryferne, at adjektivet barmhjertig hører til dem, der oftest bruges knyttet til Jesus Kristus.

12. Kap. 20, s. 330; jf. kap. 28, s. 338, hvor Peter henvendt til folket om Jesus Kristus bl.a. siger, at han er dommer over levende og døde. Også her synes et element fra trosbekendelsen at slå igennem.

13. Der skal anføres enkelte eksempler på sådanne doksologier i dette afsnit, og de vil også blive inddraget senere, for så vidt der i dem foreligger vidnesbyrd om de kristologiske temaer, der skal omtales.

14. Ofte forekommer kun det ene af navnene. Denne apostel, der også kaldes Didymos, er i skriftet opfattet som Herrens tvillingbroder.

15. Thomasakt. kap. 60, s. 395.

16. Der er i ordvekslingen mellem dæmonen og apostlen tydelige lighedspunkter mellem denne skildring og beretningen om den besatte i gadarenernes land i Matt 8,28-34.

Jesus, menneske, dræbte, døde, begravede. Jesus, Gud af Gud, frelser, der gør de døde levende og helbreder de syge, Jesus, som har behov ligesom og frelser som en, der har rigelig, du som fanger fiskene til morgen- og aftensmåltidet, som mætter alle med en lille smule brød; Jesus, du som hviler ud efter rejseanstrengelserne ligesom et menneske og vandrer på bølgerne som en Gud.

Allerhøjeste Jesus, du stemme, der kommer op af den fuldkomne barmhjerlighed, alles frelser, lysets højre hånd, der tilintetgør den onde ved hans egen natur og samler alt af hans natur på ét sted; du mangeformede, som er den enbårne, den førstefødte af mange brødre, Gud af den højeste Gud, menneske, der ringeagtes indtil nu; Jesus Kristus, som ikke tænker ringe om os for det, som vi beder dig om; du som er blevet anledning til liv for hele menneskeslægten; du som for vor skyld er blevet dømt og kastet i fængsel og befrier alle, der er i lænker; du som kaldes bedrager, men udløser dine egne fra vildfarelsen.

Denne lange doksologi, der er udformet dels som en beskrivelse af Jesu jordiske virke, dels som karakteristik af hans væsen, rummer de væsentligste af de elementer, der forekommer i de kristologiske vidnesbyrd i Det Nye Testamente. Der synes – trods omfanget – ikke at være kommet noget afgørende nyt til.¹⁷

Når apostlen Thomas tiltaler Kristus "Min Herre og min Gud",¹⁸ er det et udtryk for, at man også kan bruge betegnelsen Gud om Kristus. Med dette udsagn er Thomas dog næppe gået længere end forfatteren til Johannesevangeliet, hvor apostlen Thomas' bekendelse if. 20,28 netop lyder "Min Herre og min Gud!", og hvor enheden mellem Faderen og Sønnen er understreget.¹⁹ Specielt når det gælder Johannesakterne er betegnelsen Gud brugt om Kristus jævnligt forekommende, og betegnelsen bruges på en sådan måde, at sondringen mellem Gud og Kristus er på vej til at udviskes, og det influerer på kristologien i dette skrift.²⁰ Et afsnit fra kap. 107 (s. 266) kan tjene som eksempel herpå.²¹

Lad altså ikke jeres gode Gud blive bedrøvet, den medlidende, den barmhjertige, den hellige, den rene, den uplettede, den ulegemlige, den eneste, den ene, den uforanderlige, den sande, han der er uden svig, han der er uden vrede, han der er højere og mere ophøjet end ethvert navn, som vi kan nævne eller tænke på, Gud, Jesus Kristus.

Mange af de forekommende adjektiviske bestemmelser ville man snarere vente var møntet på Gud end på Jesus Kristus. Med denne tendens til at ophæve sondringen mellem Gud og Kristus fremmes den udvikling mod en "høj" kristologi, der også på andre måder kommer til udtryk.²²

17. I Thomasakt. findes også kristologiske doksologier i kap. 10, s. 363; kap. 39, s. 382-383; kap. 80, s. 405-406 og kap. 156, s. 451-452. Også i dem er de kristologiske udsagn i det væsentlige tydeligt beslægtet med de nytestamentlige. Det skal dog nævnes, at Kristus såvel i kap. 10 som i kap. 156 prises som den, der kom helt ned i dødsriget. I kap. 39 betegnes Jesus Kristus utraditionelt bl.a. som ro (jf. kap. 80), stilhed, det søde, uoplyselige væld, den faste og rene kilde, der aldrig bliver grumset, og som den sande og uovervindelige atlet. I kap. 80 forekommer betegnelsen tankens skjulte lys.

18. Thomasakt. kap. 10, s. 363.

19. Se fx 17,21-23.

20. Éric Junod og Jean-Daniel Kaestli går så vidt som til at sige, at der er tale om en total identifikation. Se Francois Bovon og Pierre Geoltrain, *Écrits apocryphes chrétiens, I*, (Bibliothèque de la Pléiade) Paris 1997, 982.

21. Der er dog ikke her tale om en egentlig doksologi, men om Johannes' karakteristik af Jesus Kristus – henvendt til brødrene, da han holdt den sidste gudstjeneste sammen med dem.

22. Se desuden kap. 85, s. 265; kap. 108, s. 267; kap. 112, s. 269. Måske kan også Andreasakt. fx kap. 33, s. 203-204 nævnes i denne sammenhæng.

3. De kristologiske betegnelser

I Det Nye Testamente tjener de forskellige kristologiske titler i nogen grad som udtryk for eksempelvis evangeliernes kristologi. Det samme gælder kun i meget begrænset omfang for apokryferne. Betegnelsen Messias, der – i den uoversatte form – heller ikke i de kanoniske skrifter forekommer ret ofte, er fraværende i apokryferne, når der ses væk fra et enkelt citat. Intet sted er betegnelsen Davids søn at finde, og når det gælder den i de kanoniske evangelier hyppigt forekommende betegnelse Menneskesøn, er det ikke meget anderledes. Den forekommer kun i ganske enkelte tilfælde og bidrager ikke til at kaste lys over kristologien i noget skrift.²³ Heller ikke betegnelserne profet og tjener forekommer som kristologiske betegnelser i apokryferne.²⁴ En væsentlig del af forklaringen på, at de nævnte betegnelser ingen rolle spiller, er sikkert at søge i det forhold, at de gammeltestamentlige skrifter spiller en meget beskeden rolle som baggrund for apokryferne. Og hvad specielt betegnelsen tjener angår, er den ikke særlig egnet som udtryk for kristologien i de apokryfe skrifter.

En betegnelse, der forekommer temmelig ofte, er Guds søn – i nogle tilfælde kun søn.²⁵ Her kunne man overveje en inspiration fra gammeltestamentlige skrifter, men det er dog ikke i den antikke jødedom almindeligt, at Guds søn bruges som messiasitel. Det kan derimod være en betegnelse for kongen. Betegnelsen konge er i øvrigt ret sjældent forekommende; den er at finde ni gange i Paulusakterne, men det er for næsten alles vedkommende i en konfrontation med kejser Nero, og hensigten kan her netop være over for den romerske kejser at forkynde Jesus Kristus som den egentlige konge. I modsætning til Nero er Kristus Jesus den evige konge.²⁶ Hvor betegnelsen Guds søn (søn) forekommer i apokryferne, tjener den antagelig til at tydeliggøre det særlige forhold, Jesus har til Gud.

Der er i apokryferne tre ord, der forekommer igen og igen. De to af dem bruges som egennavne. Det er Jesus og Kristus. Det tredje er ordet herre (*kýrios*). Disse ord kan forekomme enkeltvis, men i regelen kombineres de to første, og meget ofte knyttes det tredje til. Eksempelvis er det ganske almindeligt med sammensætningen Herre, Jesus Kristus. Mens de to sidste – brugt som egennavne – ikke i nævneværdig grad har kristologiske konnotationer, kan det ikke udelukkes, at betegnelsen herre har det, men det er i så fald vanskeligt at bestemme, hvilken kristologi der udtrykkes gennem denne titel. Sammenfattende må det derfor siges, at der ikke foreligger kristologiske titler, der i nævneværdig grad belyser kristologien.

III. Kristologiske temaer

I det følgende skal en række kristologiske temaer omtales. Det er i det væsentlige temaer, vi kender fra Det Nye Testamente, men de kan være forskelligt betonet. Der er også ganske enkelte temaer, der næsten ikke eller slet ikke er bevidnet i de kanoniske skrifter.

1. Enheden med Gud

Der er i afsnittet ”Kristologi i doksologiske udsagn” givet nogle eksempler, der afspejler den forståelse, at Jesus Kristus og Gud udgør en enhed – ja undertiden synes at være to betegnelser for den samme. I den sammenhæng er det nærliggende også at inddrage et ordskifte mellem Je-

23. Betegnelsen forekommer i et af de ikke-kanoniske Jesusord overleveret i Clemens: Stromata 4,6,4 (s. 27), i logion 86 i Thomasevangeliet (s. 60), i et citat fra Hebræerevangeliet overleveret i Hieronymus: De viris illustribus 2 (s. 86), i Johannesakt. 109 (s. 268) og i Peters Åbenbaring 1 (s. 486).

24. Når Jesus i Apostlenes Brev kap. 14 (s. 108-109) siger, at han blev tjener for sig selv, synes det ikke at være af interesse i denne sammenhæng.

25. Det er betegnende nok ikke tilfældet fx i Johannesakt., hvor sønnen som tidligere nævnt på det nærmeste er identificeret med Gud.

26. Han betegnes i Paulusakt. kap. 3, s. 299 som den store konge, der har soldater fra hele verden, og i kap. 4, s. 300 som en konge, der kommer fra himlen.

sus og apostlene. Det findes i Apostlenes Brev. Jesus fortæller apostlene om det, der skal ske i fremtiden. Han taler i den forbindelse først om, at han selv kommer igen, men lidt senere taler han om Faderens genkomst. Som svar på disciplenes undren siger han:

Jeg er helt i Faderen, og Faderen er i mig.²⁷

Og lidt senere hedder det:

Jeg er helt i Faderen, og Faderen er i mig, i hans billede, i hans lighed, i hans kraft, i hans fuldkommenhed og i hans lys.²⁸

Det fremgår på mange måder, at Apostlenes Brev er præget af Johannesevangeliet og dets logos-kristologi, og de citerede udsagn går næppe heller meget ud over, hvad der er bevidnet i det nævnte evangelieskrift.

I Andreasakterne indleder apostlen en bøn, hvor tiltaleformen dels er Gud, dels Herre Jesus Kristus. Indledningen lyder:

Jeg beder dig min Gud, Herre Jesus Kristus, du som kender fremtiden,²⁹

I en anden bøn, som apostlen beder umiddelbart før sin død, forekommer betegnelserne ”Herre”, ”Jesus”, ”Fader” og ”Kristus”, uden at det fremgår, at apostlen henvender sig til mere end én.³⁰ Det er klart, at denne tætte sammenknytning for ikke at sige omtrentlige identifikation får konsekvenser for kristologien, men også for gudsforståelsen.

Trods de anførte eksempler er der dog generelt i apokryferne en tydelig skelnen mellem Jesus Kristus og Gud.

2. Den polymorfe Jesus

Adjektivet mangleformet (*polymorphos*) indgår sammen med adskillige andre i en karakteristik af Jesus i en bøn af Thomas.³¹ ”Du mangleformede” hedder det bl.a. Det fremgår ikke af konteksten, hvad der mere præcist sigtes til med denne betegnelse. Det kastes der dog i nogen grad lys over i andre udsagn. Således indleder apostlen senere i skriftet en lovprisning med disse ord:

Ære være dig, Jesus, der har mange skikkelser.³²

Der fortsættes med ordene:

Ære være dig, der viser dig lig os mennesker i vor ringhed.

Disse formueringer kunne lede tanken i retning af, at det kunne være den himmelske og den jordiske skikkelse, der sigtes til.³³ Det er dog næppe den rette forståelse, for dels vil betegnelsen

27. Apostlenes Brev kap. 17, s. 109.

28. Apostlenes Brev kap. 17, s. 110.

29. Andreasakt. kap. 16, s. 195.

30. Andreasakt. kap. 63, s. 220.

31. Thomasakt. kap. 48, s. 387.

32. Thomasakt. kap. 153, s. 450.

33. Jf. fx Fil 2,6-7.

”mange skikkelser” (jf. mangeformet) ikke være naturlig som betegnelse for den himmelske og den jordiske skikkelse, dels er der i apostelakterne adskillige eksempler på, at Kristus kunne fremtræde for mennesker i forskellige skikkelser, og det også på den måde, at han på samme tid tog sig forskelligt ud for forskellige mennesker. I den retning peger omtalen af en ung mand, som førte kvinden Mnesara ved hånden, og som hun kunne se, hvorimod Vazan ikke kunne se nogen.³⁴

Efter at Peter havde bedt om helbredelse for nogle gamle, blinde enker, fyldtes spisesalen, som de var forsamlet i, med et ubeskriveligt lys. Dette lys trængte ind i de blindes øjne, så de kunne se, hvorefter Peter sagde: ”Fortæl, hvad I har set.” Herpå svarede de:

Vi har set en gammel mand med et udseende, som vi ikke kan beskrive for dig. Andre sagde: En ung mand. Andre igen: Vi har set et barn, der nænsomt rørte vore øjne. Således blev vore øjne åbnet.³⁵

Her er det klart – som det også fremgår af Peters efterfølgende lovprisning – at det er Herren, de har set i forskellige skikkelser.

I de anførte eksempler er det den opstandne, der åbenbarer sig i forskellige skikkelser. Der er her et vist slægtskab med de kanoniske evangeliens tilsynekomstberetninger, idet det også her om den opstandne fortælles, at han viste sig i forskellige skikkelser – om end ikke i forskellige skikkelser for forskellige mennesker på samme tid. If. Luk 24,13-35 forveksledes den opstandne med en tilrejsende festdeltager, og if. 24,36-43 mente disciplene, at det var en ånd, der hilste dem med ordene ”Fred være med jer!” Maria mente, at det var havemanden, hun mødte påskedag (Joh 20,11-18). If. Joh 20,19-27 synes den opstandne at kunne komme ind til disciplene, skønt dørene var lukket, men samtidig kunne de føle hans sårmerker.³⁶

Apokryferne har imidlertid også vidnesbyrd om, at Jesus endnu under sit jordeliv kunne fremtræde i forskellige skikkelser, som det mest udførligt beskrives i Johannesakterne kap. 87-93, s. 235-237.³⁷ Til Drusiana, der var i vildrede efter at have set Herren vise sig for hende i Johannes’ og en ung mands skikkelse, sagde Johannes, at hun ikke havde oplevet noget, der var fremmed eller underligt, og han fortalte så, hvordan disciplene, da de blev kaldet til at være apostle, havde set Jesus i forskellige skikkelser. Jakob så Jesus som et barn, mens Johannes så ham som en velskabt og glad ung mand. Så viste Jesus sig igen for Johannes, men nu som skaldet og med et kraftigt, langt skæg. Jakob så ham som en ung mand med begyndende skæg. Jesus viste sig også for Johannes som et lille misdannet menneske med blikket helt rettet mod himlen, og hans bryst føltes undertiden glat og blødt, undertiden hårdt som sten. Og Johannes fortsætter med yderligere nogle eksempler på, hvordan Jesus kunne fremtræde i forskellige skikkelser.³⁸

Det forhold, at det også om den jordiske Jesus fortælles, at han kan optræde i forskellige skikkelser, har den konsekvens for kristologien, at den jordiske er skildret med træk, der oprinde-

34. Thomasakt. kap. 154, s. 450-451. Det kan ikke udelukkes, at der her sigtes til en engel og ikke til Kristus. Det samme gælder med hensyn til den smukke unge mand, der er nævnt i Johannesakt. kap. 73, s. 259 og kap. 76, s. 260-261. Derimod siges det eksplicit i Paulusakt. kap. 21, s. 281, at Thekla ved en bestemt lejlighed så Herren i skikkelse af Paulus.

35. Petersakt. kap. 21, s. 331-332.

36. If. Joh 21,4 kunne disciplene ikke kende Jesus, da han stod på strandbredden.

37. Her opregnes ikke mindre end tolv eksempler. Der er også grund til at henvise til kap. 97, s. 241-242 og kap. 98, s. 242. Sidstnævnte sted fortælles om Herren på korset, at han ikke havde nogen form, men en stemme, der dog ikke var den kendte.

38. Bl.a. forekommer der en version af den fra de kanoniske evangelier kendte beretning om forklarelsen på bjerget (Matt 17,1-13 par.). Den berettes der også om i Petersakt. kap. 20, s. 329-331, og her skildres Jesus bl.a. som lille, smuk og hæsli, ung og gammel osv. (s. 330).

ligt er knyttet til den opstandne. Denne udvikling kan være fremmet af, at det dennesidige liv ikke vurderes særlig højt. Det kan heller ikke afvises, at doketiske motiver kan have været medvirkende, specielt når det gælder Johannesakterne.³⁹

Når det fortælles, at den opstandne kunne vise sig i flere skikkelser, kunne man overveje, om det bl.a. var for at tydeliggøre forkyndelsen af hans stadige nærvær blandt mennesker.

3. Præeksistens

Der kan ikke påvises mange eksplicite udtryk for præeksistenstanken, men det er muligvis udtryk for, at forestillingen om Jesu Kristi præeksistens ganske enkelt forudsættes. Forestillingen afspejles bl.a. i Esajas' Himmelfart, hvori det berettes, at Paulus i den syvende himmel så "Herren Kristus, som skal kaldes Jesus i verden."⁴⁰ Han havde en herlighed, der overgik alt. Esajas hørte også Guds sendelsesord til Herren Kristus, at han skulle stige ned.

Meget beslægtet med forestillingen i Esajas' Himmelfart er et afsnit i Apostlenes Brev, hvor det berettes, at den opstandne over for apostlene åbenbarede, hvordan han var kommet fra Altets Fader og var steget ned gennem de forskellige himle.⁴¹

If. Clemens: Stromata 6,5,39,2-3 siges det i Kerygma Petrou om Gud, at han har skabt alt ved sin magts ord, hvormed der sigtes til Sønnen.⁴² Ligheden med Joh 1,3 og Hebr 1,2 er her tydelig.

4. Inkarnation

Der er adskillige vidnesbyrd om inkarnationstanken. Igen skal Esajas' Himmelfart nævnes først, for i forlængelse af vidnesbyrdet om Herrens præeksistens følger en omtale af hans nedstigen og af fødslen og opholdet i Nazaret og endvidere af de øvrige hovedbegivenheder i hans jordiske liv.⁴³

Tydelige vidnesbyrd om inkarnationstanken findes også i Apostlenes Brev. I den tidligere citerede bekendelse lyder det:

Vi tror, at han, Gud Herren, Guds søn, er ordet, som er blevet kød af den hellige jomfru Maria i hendes fødselssmerter.⁴⁴

I sin samtale med apostlene siger Jesus bl.a.:

Jeg er ikklædt jeres kød, i hvilket jeg blev født, slået ihjel, begravet og oprejst af min himmelske Fader.⁴⁵

39. Se i øvrigt vedr. temaet Pieter J. Lalleman, "Polymorphy of Christ", i: Jan E. Bremmer (red.), *The Apocryphal Acts of John*, Kampen Pharos 1995, 97-118.

40. Kap. 9, s. 475. I relativsætningen synes inkarnationstanken at være indeholdt, og den er også bevidnet senere i dette kapitel (jf. s. 476).

41. Kap. 13, s. 108.

42. Kerygma Petrou, s. 166.

Måske skinner inkarnationstanken også igennem i Thomas' Barndomsfortælling 7,1, s. 152-153, hvor læreren Zakæus citeres for følgende udsagn: "Dette barn er ikke jordefødt ... Måske blev det født før verdens skabelse."

43. Esajas' Himmelfart kap. 11, s. 480-481. Se også kap. 9, s. 476. Der forekommer ikke i Det Nye Testamente en tilsvarende skildring af nedstigningen forud for inkarnationen.

44. Apostlenes Brev kap. 3, s. 104.

45. Apostlenes Brev kap. 19, s. 111. I øvrigt er der udtryk for inkarnationstanken i kap. 14, s. 108, i kap. 39, s. 122 og antagelig også i kap. 21, s. 112.

Inkarnationstanken kommer også til udtryk i flere af apostelakterne. Således skriver Paulus i indledningen til sit brev til korintherne:

Men fra begyndelsen har jeg overleveret jer, hvad jeg har modtaget fra apostlene før mig, de som altid var sammen med Jesus Kristus, at vor Herre Jesus Kristus er født af Maria, af Davids slægt osv.⁴⁶

I skriftets første kapitel omtales to mænd, Demas og Hermogenes, der nok fulgte Paulus, men var fulde af hykleri. Dem søgte Paulus at forklare alle udsagnene om Herren, om læren, om fortolkningen og om den elskedes fødsel og opstandelse.⁴⁷

Også i Petersakterne foreligger der vidnesbyrd om inkarnationen. Således søger Peter at forklare folkeskaren, som var blevet forledt af Simons virke i byen,

hvorfor Gud har sendt sin søn til verden, og hvorfor han har ladet ham føde af jomfru Maria! Uden tvivl for at bringe nåde og omsorg.⁴⁸

Af de øvrige apokryfer skal først Thomasevangeliet nævnes, da der i logion 28 er følgende udsagn af Jesus: ”Jeg stod midt i verden, og jeg åbenbarede mig for dem i kød.”⁴⁹ I denne sammenhæng skal også Jakobs Forevangelium nævnes. Nok er det i dette skrift et væsentligt formål at fremhæve det særlige ved Jesu moder Maria, og i den forbindelse er Jesu fødsel af Maria skildret – og det på en måde, som meget minder om fremstillingen i Luk.⁵⁰

5. Lidelse og død

Det gammeltestamentlige vidnesbyrd om den lidende Herrens tjener har tilsyneladende kun i meget begrænset omfang præget de kristologiske udsagn i apokryferne. Alligevel er der adskillige vidnesbyrd om Jesu lidelse og død.⁵¹ Et af dem findes i skriftet Abgar og Jesus. Kong Abgar havde sendt bud til Jesus for at få ham til at komme til Edessa, men Jesus sendte i stedet Thaddæus, der efter at være kommet lovede kong Abgar, at han den følgende dag ville prædike for ham og hans undersåtter, og bl.a. ville han vidne

om hans (Kristi) ringhed og fornedrelse, og hvorledes han fornedrede sig selv og af lagde sin guddommelighed og ydmygede sig og blev korsfæstet og nedsteg til dødsriget.⁵²

Det fremgår af fortsættelsen, at sigtet var at bryde et hidtil ubrudt gærde ned og derpå opvække de døde.

46. Paulusakt. s. 295.

47. Paulusakt. kap. 1, s. 275. Det synes også nogle steder at have været nødvendigt at forsvare inkarnationstanken. Eksempelvis fremgår af korinthernes henvendelse til Paulus, at Simon og Kleobios bl.a. har sagt: ”Herren er ikke kommet i kødet; han er ikke født af Maria” (Paulusakt. s. 294). Det fremgår desuden af Paulus’ Åbenbaring, at der i Helvede er en særlig brønd, hvor de straffes, som ikke bekender, at Kristus blev kød, og at jomfru Maria fødte ham (kap. 41, s. 522).

48. Petersakt. kap. 7, s. 313-314. Foruden dette sted kan kap. 20. s. 329 nævnes.

49. S. 52.

50. Se vedr. Jesus hele afsnittet fra kap. 11 til 22, s. 137-146.

51. I mange tilfælde er disse vidnesbyrd naturligt nok kædet sammen med vidnesbyrdet om Jesu opstandelse.

52. Abgar og Jesus, s. 163. Her kan der meget vel være inspiration fra traditionen om Herrens lidende tjener.

Clemens beretter, at Peter i en prædiken sagde:

Vi slog op i profetbøgerne, som vi har, og som dels i lignelser, dels i gåder, dels direkte og med klare ord nævner Jesus Kristus, og vi fandt også hans komme, hans død, hans kors og alle andre straffe, som jøderne påførte ham ... ligesom alt det, han skulle lide, står skrevet, og hvad der skal ske efter ham.⁵³

Her ses også Jesu lidelse og død forudsagt i skrifterne, som tilfældet er fx i Luk 24,25-27.44-46. Det samme er tilfældet i Apostlenes Brev kap. 19, s. 111-112.⁵⁴

Til de skrifter, der omtaler Jesu lidelse og død, hører også Esajas' Himmelfart. Esajas havde et syn omfattende det, der skulle ske, og han kunne derfor påfaldende detaljeret berette om det, nemlig om

den forfølgelse, han (den inkarnerede) ville blive udsat for, de pinsler, Israels sønner ville påføre ham ... at han før sabbatten ville blive korsfæstet på træet, at han ville blive korsfæstet sammen med røvere; at han ville blive begravet i en grav.⁵⁵ Senere berettes, at den fremmede (Djævelen) rejste Israels børn imod Herren, forrådte ham og i Jerusalem korsfæstede ham til træet.⁵⁶

Også i apostelakterne findes udsagn om Jesu lidelse og død. I sin tidligere omtalte forkyndelse for menigheden i Rom understreger apostlen Peter, at ingen skal

vente nogen anden end ham, der blev foragtet og spottet af jøderne, denne korsfæstede nazaræer, der døde og opstod på den tredje dag.⁵⁷

Om Herren siger Peter senere sandsynligvis med baggrund i Es 53,4, at vi regnede ham for ramt af lidelse og dækket af sår,⁵⁸ og i en lovprisning af Jesus siger Thomas bl.a.:

Ære være din kraft, som blev svag for vor skyld; ære være din guddommelighed, som for vor skyld viste sig i menneskers billede; ære være dig, der som menneske døde for vor skyld.⁵⁹

Der er senere i skriftet en opregning af de forskellige elementer i Jesu lidelse. Foruden korsfæstelsen og blodet, der blev udgydt, og galden, han drak, nævnes eddiken, spyttet, røret, Jesus blev slået med, og tornekrone.⁶⁰

I Johannesakterne kommer der en helt anden opfattelse til orde. Tydeligst er det, hvor Jesus til Johannes siger:

53. Kerygma Petrou if. Clemens: Stromata 6,5,43,3 (s. 168).

54. Apostlenes Brev har også vidnesbyrd om Jesu korsfæstelse og død kap. 9, s. 106 og kap. 18, s. 110.

55. Esajas' Himmelfart, kap. 3, s. 465.

56. Esajas' Himmelfart, kap. 11, s. 481. Citatet afspejler forfatterens kendskab til evangeliernes lidelseshistorie eller til indholdsmæssigt meget beslægtede traditioner.

57. Petersakt. kap. 7, s. 315.

58. Petersakt. kap. 20, s. 330.

59. Thomasakt. kap. 80, s. 406. Her indgår også det soteriologiske aspekt, der senere skal behandles.

60. Thomasakt. kap. 158, s. 453.

Jeg har altså ikke lidt noget af det, som de vil sige om mig.

Og senere:

Du hører, at jeg har lidt, dog har jeg ikke lidt; at jeg ikke har lidt, dog har jeg lidt; at jeg blev gennemboret, dog blev jeg ikke slået; at jeg blev hængt op, dog blev jeg ikke hængt op; at blodet flød ud af mig, dog flød det ikke ud.⁶¹

De to citater er fra det afsnit i Johannesakterne (kap. 84-105), der på flere måder skiller sig ud ved at rumme gnostisklignende udsagn. I det afsnit findes også den på mange måder dunkle hymne for Kristi lidelse. I forlængelse heraf fortælles, at Jesus den fredag, han korsfæstede, åbenbarede sig for Johannes og bl.a. sagde:

For folkeskaren nede i Jerusalem er jeg blevet korsfæstet, er jeg blevet stukket med spyd og rør, er der givet mig både eddike og galde at drikke. Men til dig taler jeg osv.⁶²

6. Opstandelse

Der kan ikke herske tvivl om, at opstandelsestanken er væsentlig også i apokryfernes kristologiske udsagn. I den sammenhæng er det berettiget allerførst at nævne Petersevangeliet, eftersom det som noget særligt – også i forhold til de nytestamentlige skrifter – beretter, at der har været vidner til selve opstandelsen påskemorgen. Og vidnerne er i den forstand uvildige, at de ikke hører discipelkredsen, men vagtmandskabet til.⁶³ Forståelsen i Petersevangeliet er, at Jesus opstod legemligt, og det samme understreges i et ikke-kanonisk Jesusord⁶⁴ og i Apostlenes Brev.⁶⁵ Begge steder anføres det, at disciple bl.a. ved at røre Jesu sårmerker overbevistes om, at han var opstået legemligt og ikke var en ånd. Senere i Apostlenes Brev refereres Jesus for at have set sin død og opstandelse som en opfyldelse af, hvad profeten David har sagt.⁶⁶

Også flere af apostelakterne rummer vidnesbyrd om Jesu opstandelse. Den elskedes fødsel og opstandelse hørte til indholdet af det, Paulus forkyndte,⁶⁷ og i sin flere gange nævnte forkyndelse til menigheden i Rom gør Peter det klart for sine tilhørere, at de ikke skal vente nogen anden end ham, om hvem det bl.a. hedder, at han opstod på den tredje dag.⁶⁸ På lignende måde fortælles om Thomas, at han ikke ophørte med at forkynde og vise, at Jesus Kristus er ham, om hvem skrifterne har forkyndt, at han efter at være kommet skulle korsfæstes og derefter opstå fra de døde efter tre dage.⁶⁹

61. Johannesakt. kap. 101, s. 243.

62. Johannesakt. kap. 97, s. 241-242. Kap. 98, s. 242 fortælles, at Jesus viste Johannes et kors af lys, og omkring korset var der en stor folkeskare. Men Herren selv var ikke på, men oven over korset.

63. Se Petersevangeliet kap. 8-10, s. 98-99.

64. Se Ignatius' brev til menigheden i Smyrna 3,1-2 (s. 29).

65. Se navnlig kap. 10-12, s. 107-108.

66. Kap. 19, s. 111.

67. Kap. 1, s. 275.

68. Petersakt. kap. 7, s. 315.

69. Thomasakt. kap. 59, s. 394-395.

Efter at englen havde åbenbaret for Esajas, hvad der i fremtiden ville ske, nemlig at den elskede ville komme i menneskeskikkelse, blive udsat for forfølgelser og pinsler og til sidst blive korsfæstet, fortsatte han med at berette, hvad der videre ville ske. Bl.a. ville Helligåndens engel og Mikael, de hellige engles fyrste, på den tredje dag åbne den elskedes grav. Han ville så komme ud af graven siddende på deres skuldre, og så vil han udsende de tolv disciple til alle folkeslag.⁷⁰ Her er altså udsendelsen til mission knyttet til Jesu opstandelse, som det kendes fra de kanoniske evangelier. I sin skildring af det syn, han havde haft, fortæller Esajas, at han i Jerusalem ikke kun så, at de korsfæstede Herren til træet; han så også, at han opstod efter tre dage og blev der i mange dage. Videre så han – føjes det til – at Jesus udsendte de tolv disciple, underforstået for at forkynde evangeliet.⁷¹ Tidligere i skriftet er der til vidnesbyrdet om opstandelsen på den tredje dag føjet, at den opstandne skal forblive i denne verden i femhundredeogfemogfyre dage.⁷²

7. Soteriologi

Ved en første gennemlæsning af apokryferne er det ikke de soteriologiske udsagn, der falder i øjnene, men faktisk er der slet ikke så få steder, der er af interesse ud fra denne synsvinkel. Med soteriologi menes der her udsagn, der vidner om Jesus som frelser.

Et af udsagnene findes i gruppen af ikke-kanoniske Jesusord. Clemens citerer som Jesusord udsagnet

Min kærlighed giver jeg jer.⁷³

Umiddelbart forud skriver han:

Og da han (Jesus) skulle ofres og give sig selv som løsesum, efterlod han os en ny pagt,

og citatet ”Min kærlighed giver jeg jer” må derfor forstås som en bestemmelse af denne pagt. Det er uklart, om sætningen, ”og da han skulle ofres”, blot er at forstå som en tidsbisætning, eller det skal forstås sådan, at hans ofren sig selv er den pagtskonstituerende handling. Under alle omstændigheder må Clemens’ Jesusord tolkes som et soteriologisk udsagn.

Fra Apostlenes Brev, der hører til de mest teologisk prægede blandt apokryferne, skal anføres to udsagn med soteriologisk indhold. Det er i begge tilfælde i Jesu ord til apostlene. Det første sted knytter Jesus – i en længere samtale om dødes opstandelse – menneskers legemlige opstandelse og opstigen til himlen til sin egen opstandelse.⁷⁴ Formuleringen er følgende:

Sandelig siger jeg jer, som Faderen har oprejst mig fra de døde, således vil også I blive oprejst legemligt, og han vil lade jer stige op over himlene til det sted, som jeg fra begyndelsen har fortalt jer, at han, der har sendt mig, har beredt til jer.⁷⁵

Tidligere har Jesus sagt til de tolv:

70. Esajas’ Himmelfart kap. 3, s. 465-466.

71. Esajas’ Himmelfart kap. 11, s. 481.

72. Esajas’ Himmelfart kap. 9, s. 476.

73. Quis dives salvetur 37,4 (s. 27).

74. Grundtanken minder om den paulinske forståelse, som den kommer til udtryk fx i 1 Kor 15.

75. Kap. 21, s. 112. Slutningen af udsagnet røber formentlig indflydelse fra Joh 14,1-4.

I vil se alt dette (korsfæstelse, død, opstandelse, tegnene og underne) i mig på grund af frelsen, som sker ved mig, når jeg går bort til Faderen i himlen.⁷⁶

Her er frelsen funderet i Jesu gerning kulminerende i hans død og opstandelse.

Kerygma Petrou indeholder et udsagn, hvori frelsen tilsiges dem, der tror på Kristus. Det er i øvrigt ikke almindeligt i disse sammenhænge eksplicit at nævne troen. I Kerygma Petrou forekommer udsagnet et sted, hvor formålet med de tolv udsendelse efter opstandelsen præciseres. De udsendte skal forkynde for alle mennesker på jorden,

så de erkender, at der er én Gud; ved tro på mig, Kristus, skal I åbenbare det kommende, for at de, som har hørt og er kommet til tro, kan blive frelst.⁷⁷

Blandt apostelakterne er det i første række Thomasakterne, der rummer tydeligt soteriologiske udsagn. I en længere doksologi hedder det bl.a.:

Ære være dig, der som menneske døde for vor skyld, for at gøre os levende; ære være din opstandelse fra de døde, for ved den er der opstandelse og hvile for vore sjæle; ære og pris være din opstigen til himlen, for ved den viste du os vejen op til det højeste efter at have lovet os at skulle sidde ved din højre hånd og sammen med dig dømme Israels tolv stammer.⁷⁸

Igen er Jesu død og opstandelse forkyndt som forudsætning for menneskers frelse. At Jesu død forkyndes som en død ”for vor skyld” fremgår også af følgende udsagn i en af apostlens hymner:

Jesus, du som har fået en skikkelse og er blevet som et menneske og har vist dig for os alle for ikke at skille os fra din kærlighed; Herre, du er den, der har givet dig selv for vor skyld og købt os med dit blod og vundet os som et kostbart eje.⁷⁹

Her synes det tilkendegivet, at Jesu død er opfattet som et udslag af hans kærlighed.⁸⁰ Der er også vidnesbyrd om frelsen forstået som syndernes forladelse. Et sted er det troen på Kristus, der nævnes som forudsætning for tilgivelsen.⁸¹ Et andet sted – under en dåbshandling – omtales syndernes forladelse som en (mulig) frugt af dåben.⁸² I umiddelbar forlængelse af dåben fejres der nadver, og det, apostlen i den forbindelse siger efter at have taget bægeret, har i høj grad soteriologisk indhold.

76. Kap. 18, s. 110.

77. Clemens: Stromata 6,15,128,3 (s. 167). Jf. Stromata 6,5,43,3 (s. 167).

78. Kap. 80, s. 406.

79. Kap. 72, s. 401. Der er her i formuleringen en tydelig lighed med Gal 3,13.

80. Også i kap. 48, s. 388 kommer udtrykket ”for vor skyld”. Det er i følgende ord rettet til Jesus: ”Du som for vor skyld er blevet dømt og kastet i fængsel og befrier alle, der er i lænker.” Det forudsættes, at mennesker forud for det, der er sket med Jesus, er underlagt en anden magt.

81. I en formaning til folkeskaren siger apostlen: ”Tro derfor på Kristus Jesus, og han tilgiver jer de synder, I tidligere har begået.” (kap. 58, s. 394).

82. I en bøn i forbindelse med denne dåbshandling hedder det: ”Lad den (dåben) i dit navn, Jesus Kristus, for disse sjæle blive til syndernes forladelse og til, at de vender sig bort fra fjenden og får frelse for deres sjæle.” (kap. 157, s. 452-453).

Vi spiser dit hellige legeme, der er korsfæstet for os, og vi drikker dit blod, der er udgydt til frelse for os. Måtte dit legeme blive til frelse for os og dit blod til syndernes forladelse.⁸³

Også i Petersakterne findes flere udsagn med soteriologisk indhold, og også her forekommer det traditionelle præpositionsled ”for skyld”, som det fx fremgår af udsagnet om, at Jesus ikke kun har måttet udholde lidelser, men også er død og opstået for vor skyld.⁸⁴ Et særligt aspekt indgår i Peters ord til Eubola, nemlig en ægte anger over synden. Til hende – hos hvem han havde boet – sagde apostlen nemlig om Kristus:

Han er den usynlige Guds søn, forudsætningen for, at du kan blive frelst, hvis blot du af hele dit hjerte angre dine tidligere synder.⁸⁵

Indirekte gives der også i Paulus’ Åbenbaring udtryk for sammenhængen mellem anger og frelse. Da de, der var ramt af straf, så Gud søn, der var steget ned fra himlen, råbte de alle om barmhertighed. Som svar lød Guds søns røst gennem alle straffene:

Hvilken gerning har I gjort, siden I kræver hvile af mig? Mit blod blev udgydt for jer, og dog angrede I ikke. For jer bar jeg torne kronen på mit hoved. For jer fik jeg slag på mine kinder, og dog angrede I ikke ... Og ved alt dette⁸⁶ gav jeg jer mulighed for at angre, men I ville ikke.⁸⁷

Lidt senere i samme afsnit siger Guds søn, at han den dag, han opstod fra de døde, gav hvile nat og dag i evighed for alle, som er ramt af straf.

I et længere soteriologisk præget afsnit i Paulusakterne⁸⁸ gøres det bl.a. gældende, at inkarnationen fandt sted, for at den inkarnerede ved sit eget kød kunne befri alt kød og opvække os kødelige fra de døde. På lignende måde pointeres det lidt senere, at det var ved sit eget legeme, Kristus Jesus frelste alt kød.⁸⁹ I begge tilfælde synes meningen at være, at det var ved at give sig selv i døden for mennesker, at de kunne befries og dermed frelses.

Afsluttende skal Esajas’ Himmelfart nævnes, idet Esajas her i forbindelse med sin gengivelse af det syn, han havde haft, bl.a. siger,

at de, som tror på hans kors og på hans opstigen til den syvende himmel, hvorfra han kom, vil blive frelst.⁹⁰

83. Kap. 158, s. 453.

84. Kap. 20, s. 330. Samme sted siges det også – med formuleringer, der synes inspireret af Es 53 – at han har båret vore svagheder og taget vore synder på sig.

85. Kap. 17, s. 326.

86. I det udeladte afsnit nævnes eddiken, han fik, og spydsticket i siden og drabet på hans tjenere, profeterne.

87. Kap. 44, s. 524.

88. Afsnittet indgår i brevsvekslingen mellem korintherne og Paulus, og den del, der her sigtes til, findes s. 295.

89. Det fremgår af det pågældende afsnit, at Gud først – men uden resultat – havde sendt profeter til jøderne, for at de kunne blive revet ud af deres synder.

90. Kap. 3, s. 466.

Også i dette udsagn nævnes troen som en forudsætning. Denne tro er her nærmere defineret som en tro på Jesu kors og på hans opstigen til det sted, hvorfra han kom.

Selv om der altså foreligger mange udsagn, der vidner om en soteriologi, som meget minder om den, vi kender fra Det Nye Testamente, så er der dog også andre frelsesforståelser. Fx i Andreasakterne synes Jesu død og opstandelse ikke at være tillagt nogen soteriologisk betydning.⁹¹ Men der omtales ikke desto mindre en frelsesplan. Det fremgår eksempelvis af en bøn for Maximilla. Hun har – som adskillige af de andre kvinder, der berettes om i apostelakterne – valgt det tidligere samliv med sin mand fra, og foranlediget heraf siger apostlen bl.a. dette til Herren Jesus Kristus:

Foren hende med hendes indre mand, som først og fremmest du kender; for hans skyld er hele hemmeligheden i din frelsesplan blevet fuldendt, for at hun, idet hun således har en fast tro på dig, kan fastholde sit sande slægtskab.⁹²

Her synes frelsen at være forstået som det egentlige, sande jeg's frigørelse fra det ydre, legemlige, og denne frelse synes ikke at have nogen kristologisk forudsætning i Jesu gerning kulminerende i død og opstandelse.⁹³

8. *Jesus i dødsriget*⁹⁴

If. 1 Pet 3,19 gik Kristus – efter at han var dræbt i kødet og gjort levende i Ånden – til de ånder, der var i fængsel, og prædikede for dem.⁹⁵ Temaet er stærkt beslægtet med det foregående. Denne forståelse af Kristi frelsesvej, der kun lige er tangeret i Det Nye Testamente, kommer stærkere til orde i den efternyttestamentlige litteratur, herunder i apokryferne, om end det heller ikke her er særligt fremtrædende.⁹⁶

Et af de skrifter, der lige markerer Jesu forkyndelse for de døde, er Petersevangeliet. Til den høje skikkelse (den opstandne), som de to mænd (engle) førte ud af graven, lød der en røst fra himlen, der spurgte, om han havde prædikeret for dem, der var sovet hen. Som svar lød der et ”ja” fra det kors, der fulgte med dem, der gik ud af graven. Ganske kort er også nedstigningen til dødsriget nævnt i Thaddæus' skitse til den prædiken, han giver tilsagn om at holde den følgende dag.⁹⁷ Der ligger dog en tolkning af Jesu nedstigen i bemærkningen om, at han dermed brød et gærde ned, der fra evighed havde dannet skel mellem døde og levende.⁹⁸

91. I apostlen Johannes' usædvanligt lange beskrivelse af, hvad Gud/Kristus har gjort for ham og for andre, forekommer der ikke nogen omtale af eller blot hentydning til død og opstandelse. Frelseshandlingen består meget mere i at formidle den rette erkendelse hos mennesker (Johannesakt. kap. 112-113, s. 269-270). Det samme kan siges om Thomasevangeliet, idet Jesus her i første række er skildret som visdomslærer.

92. Kap. 16, s. 195-196. I flere af apostelakterne af spejles det synspunkt, at døden er den egentlige forløsning.

93. Foruden de i det foregående omtalte steder findes der soteriologiske udsagn fx i Laodikenserbrevet, s. 170.

94. Dødsriget er ikke at identificere med Helvede.

95. Se om de spørgsmål, stedet foranlediger, Birger Olsson, *Första Petrubrevet*, Kommentar til Nya Testamentet 17, Stockholm: EFS-förlaget, 1982, 144-146.

96. Se henvisningerne til nogle af vidnesbyrdene i efternyttestamentlig tid i *Nyttestamentlige Apokryfer*, s. 99, note 61.

Dette ”led” om nedfarten til dødsriget har fået en central placering ved at blive en del af kirkens trosbekendelse.

97. Abgar og Jesus (s. 163).

98. Det siges ikke, om der tænkes på en prædiken for alle døde.

If. Apostlenes Brev sagde Jesus eksplicit til de tolv, at han steg ned og talte til Abraham, Isak og Jakob og deres fædre, profeterne. Dem fortalte han, at de fra hvilen i underverdenen vil komme i himlene. Også Thomasakterne rummer et vidnesbyrd om Jesu nedstigen til dødsriget. Det findes i Thomas' udførlige karakteristik af Herren, som han beder til. Herren tiltales bl.a. som sendebudet, der er sendt fra det høje, og som kom helt ned til dødsriget. Dér åbnede han dørene og førte dem ud, som i lange tider havde været låst inde i mørkets skatkammer, og han viste dem den vej, som fører op i det høje.⁹⁹

Esajas beretter, at han hørte Faderens ord til Herren om at stige ned gennem alle himlene – helt ned til englen i dødsriget, men ikke til Haguel, dvs. til Helvede.¹⁰⁰ Hvorfor han skal stige ned til dødsriget siges dog ikke. Det gør det heller ikke et andet sted i skriftet, hvor det kort nævnes, at Jesus efter korsfæstelsen steg ned til englen i dødsriget.¹⁰¹

Man kan evt. sige det sådan, at det er frelsens grænseløse karakter, der betones med udsagnene om Jesus i dødsriget. Ikke alene gøres det klart, at den virkning, Jesu frelsesgerning har, også gælder dem, der er i dødsriget, men samtidig gives der udtryk for, at der heller ikke er nogen tidsbegrænsning. Det fremgår bl.a. af, at patriarkerne Abraham og Isak og Jakob nævnes i Apostlenes Brev.

9. Bevidnelse af Jesus i Det Gamle Testamente

Generelt synes Det Gamle Testamente ikke at spille nogen større rolle for forfatterne til apokryferne.¹⁰² Naturligvis er der en del tilfælde, hvor gammeltestamentlig sprogbrug slår igennem, hvilket kan tages som et vidnesbyrd om forfatternes kendskab til disse skrifter, men for kristologien er den gammeltestamentlige baggrund uden større betydning.¹⁰³ Dette forhold er antagelig i væsentlig grad at forklare med, at de mennesker, som apokryferne henvendte sig til, ikke var fortrolige med Det Gamle Testamente, ligesom kristologiens troværdighed ikke i samme grad som tidligere var afhængig af, at den kunne underbygges gammeltestamentligt. Der er dog ganske enkelte steder, som bør nævnes.

If. Clemens har Peter i en prædiken sagt:

Vi (Peter og de andre apostle) slog op i profetbøgerne, som vi har, og som dels i ligheder, dels i gåder, dels direkte og med klare ord nævner Jesus Kristus, og vi fandt også hans komme, hans død, hans kors og alle andre straffe, som jøderne påførte ham, hans opstandelse og hans optagelse til himlen.¹⁰⁴

Det fremgår imidlertid ikke – hvad der ellers kunne have været interessant – hvilke skrifter der måtte være tænkt på.¹⁰⁵ Det synes også åbenbart, at profetbøgerne skal læses i lyset af Jesushistorien, hvis alt det, som nævnes skal være at finde. Det er dog ikke væsensforskelligt fra, hvad der gælder for Det Nye Testamente.

Er der i Clemens' citat ikke nævnt noget konkret skrift, forholder det sig anderledes i Apostlenes Brev, hvor Jesus i samtalen med apostlene bl.a. siger:

99. Kap. 10, s. 363.

100. Esajas' Himmelfart, kap. 10, s. 478.

101. Kap. 11, s. 481.

102. Se vedr. Andreas- og Johannesakterne István Karasszon, "Old Testament quotations in the Acts of Andrew and John", i: Jan N. Bremmer (red.), *The Apocryphal Acts of John*, Kampen, Kok Pharos, 1995, 57-71.

103. På en særlig måde forholder det sig dog med Esajas' Himmelfart.

104. Stromata 6,5,43,3, s. 168.

105. På det punkt er der en lighed med Luk 24,25-27.44-47.

Jeg er ikklædt jeres kød, i hvilket jeg blev født, slået ihjel, begravet og oprejst af min himmelske Fader, for at det, som er sagt af profeten David om min død og min opstandelse, skulle blive opfyldt.¹⁰⁶

Dernæst følger et af de sjældne gammeltestamentlige citater i apokryferne, idet hele Sl 3 citeres – i øvrigt en salme hvorfra der ikke foreligger citater i Det Nye Testamente. I de ovennævnte to citater fra apokryferne er det i væsentlig grad Jesu lidelse, kors og død, der fremstilles som en opfyldelse af, hvad der er forudsagt i gammeltestamentlige skrifter.

Også en passage fra Thomasakterne skal nævnes i denne sammenhæng. Efter en skildring af, hvordan Thomas havde forkyndt for folkeskaren med det resultat, at de kom til tro, fortsættes der:

Han hørte ikke op med at forkynde og sige til dem og vise, at denne er Jesus Kristus, om hvem skrifterne har forkyndt, og at han efter at være kommet skulle korsfæstes og opstå fra de døde efter tre dage. Han viste dem dernæst og gjorde det klart, idet han begyndte med det, profeterne havde sagt om Kristus, at det var nødvendigt, at han kom, og at alt det, der er forudsagt om ham, blev opfyldt ved ham.¹⁰⁷

IV. Afslutning

I det foregående har ikke alle kristologiske vidnesbyrd kunnet opregnes. Således er det barokke, men også atypiske Jesusbillede, der tegnes i Thomas' Barndomsfortælling, ikke inddraget. Intentionen har været at give et indtryk af, hvilke kristologiske synspunkter der er at finde. Det er klart, at billedet kunne forrykkes, hvis de skrifter, der kun er bevaret små dele af, var kendt i deres fulde omfang. Således kunne det have været interessant at have kendt de jødiske evangelier i deres helhed. Antagelig ville vi dér have mødt en Jesus, hvis jødiske baggrund var umiskendelig. Det er også sandsynligt, at vi ville have mødt en Jesus, hvis forhold til loven var bevidnet.

På baggrund af det overleverede tekstmateriale forekommer det mig berettiget at konkludere, at de kristologiske udsagn for langt hovedpartens vedkommende ikke radikalt adskiller sig fra dem, vi kender fra Det Nye Testamente. De temaer, der kan opregnes i Det Nye Testamente, er for langt de fleste vedkommende også at finde i apokryferne. Kan der således her påpeges en lighed, forekommer det også at være rimeligt at nævne en forskel. Selv om også de nytestamentlige skrifter i forskellig grad er præget af kristologiske synspunkter, må det dog generelt konstateres, at kristologien tydeligvis spiller en betydelig vigtigere rolle i denne skriftgruppe end i apokryferne.

Uanset ligheder og forskelle er et indblik i de kristologiske udsagn i apokryferne dog af interesse af flere grunde. For det første er de – sammen med andre efternytestamentlige skrifter – med til at give indblik i, hvilke kristologiske opfattelser der gjorde sig gældende i den ældste kirke. For det andet gælder, at apokryferne er væsentlige som vidnesbyrd om de nytestamentlige skrifers virkningshistorie. Endelig skal det nævnes, at disse skrifter selv har haft en virkningshistorie. Det må nemlig anses for en kendsgerning, at den teologiske udvikling i perioden efter de her omtalte apokryfer er medbestemt af de synspunkter, der præger disse skrifter. Der er altså god grund til, at der rettes større fokus mod disse skrifers teologiske indhold, og det gælder naturligvis ikke alene deres kristologi, men også de øvrige teologiske temaer, de er præget af.

106. Kap. 19, s. 111.

107. Kap. 59, s. 394-395.